

**ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ
PHILOSOPHY OF EDUCATION**

УДК 005.35:342.34:316.3-043.86

DOI <https://doi.org/10.26661/hst-2022-11-88-11>**КОНЦЕПЦІЯ АКТИВНОГО ВІДПОВІДАЛЬНОГО ГРОМАДЯНСТВА
ДЛЯ РОЗВИТКУ ДЕМОКРАТІЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА****ВАЛЕНТИНА, ВОРОНКОВА¹
ОЛЬГА, КИВЛЮК²****Анотація**

Актуальність дослідження концепції активного відповідального громадянства для розвитку демократії у тому, що нинішній європейський клімат і оновлена Лісабонська стратегія поставили соціальну згуртованість у центр європейської політики, в основі якої активне відповідальне громадянство як оптимальна практика діалогоцентризму. У контексті даного дослідження актуальним є визначення індикаторів активного громадянства, які є невід'ємною складовою громадянського суспільства. Активне відповідальне громадянство є концептом європейської стратегії розвитку, що культивує цінності представницької демократії та громадянського суспільства. Активне відповідальне громадянство означає активну участь громадянина як суб'єкта демократичного процесу відповідно до законодавства нації, його правових, політичних, демократичних, екологічних засад. Воно базується на правовій, соціальній, демократичній основі, філософію якого сповідують громадські рухи, організації та навчальні заклади, які культивують громадянську освіту, щоб громадяни стали активними суб'єктами суспільства, були залучені до громадської пропаганди та протесту, працюючи над змінами у своїх громадах. Предметом дослідження є активне відповідальне громадянство для розвитку демократії. Мета дослідження – концептуалізація активного відповідального громадянства для розвитку демократії у контексті соціально-філософського дискурсу. Завдання дослідження: 1) проаналізувати сутність поняття «європейське активне відповідальне громадянство» як умову залучення громадян до суспільного життя; 2) з'ясувати громадянську освіту як основу створення цивілізованого громадянського суспільства; 3) розкрити концепцію громадянства як основу діалогоцентризму. Методологія дослідження: загальнофілософські методи – аналізу та синтезу, узагальнення, історичного і логічного, порівняння, кроскультурного аналізу, системного та аксіологічного методів. Результат дослідження. Соціально-філософський аналіз дослідження даної проблеми сприяв вивченню концепції активного відповідального громадянства у європейському форматі та цінностей діалогоцентризму, щоб людина відчула себе суб'єктом громадянського суспільства. Практичне значення даної проблеми у формуванні здорового, справедливого суспільства та сильної держави, яка керується принципами соціально-відповідального управління.

Ключові слова: активне відповідальне громадянство, демократія, громадянське суспільство, соціально-відповідальне управління.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Активне відповідальне громадянство можна розглядати як артикуляцію дискурсу про права та обов'язки членів громади: якщо орган надає права людям, які належать до його компетенції,

то ці самі люди можуть мати певні обов'язки, які необхідно виконувати. Це найочевиднішим чином провалюється на рівні національної держави, залучаючи до цього більш широкий масштаб (Інтернет, користувачі мережі) або глобальне суспільство (глобальне громадянство). Активний громадянин повинен збалансовано виконувати свої права та обов'язки, які прописані як частина закону – право на безкоштовне медичне обслуговування чи голосування на виборах. Проект про активне відповідальне громадянство розроблено у співпраці з Директоратом освіти Ради Європи, що підтримується дослідницькою мережею «Активне громадянство заради демократії», до складу якої входять ключові експерти з усієї Європи з сфер соціальних та політичних

Corresponding author:

¹ Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю. М. Потебні Запорізького національного університету (Запоріжжя, Україна)

E-mail: valentinavoronkova236@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0719-1546>

² Київський інститут інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія» (Київ, Україна)

E-mail: panyolga@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7900-9299>

наук та освіти. Вивчення проблеми відповідального активного громадянства є проблемою номер один, так як постійні спроби розділити громадян та посварити їх здатен побороти саме адекватний діалог, в основі якого вивчення зарубіжного європейського досвіду, який може привести до спільно вироблених рішень. Урешті-решт не тільки юристи та політологи, але й філософи звертаються до концепту «активне відповідальне громадянство», яке є одним із найбільш вагомих досягнень ЄС та унікальним явищем у світі. Концепт «активне відповідальне громадянство» формує підґрунтя для досягнення порозуміння та «інституціоналізації спільної відповідальності у сьогодишньому глобалізованому суспільстві» (Damrongpanit, 2019a).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, з яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор

Концепція активного відповідального громадянства розвивається у контексті дослідницького проєкту «Активне громадянство для демократії», координованого Центром досліджень навчання протягом усього життя (CRELL) Європейської Комісії. CRELL був створений у співпраці між Генеральним директором з питань освіти та культури Європейської комісії та Спільним дослідницьким центром Генерального директорату з метою підтримки моніторингу Лісабонського процесу у галузі освіти.

Концепт «активне відповідальне громадянство» сьогодні розглядається у контексті «прямої демократії», «дорадчої демократії», демократії обговорення, що узагальнюється деліберативною демократією, детермінованими «глобальними історичними коренями демократії», які мають тривалу історію в усьому світі. Права громадянства ЄС включають вільне пересування, політичні та демократичні права та право отримати консульський захист, якщо громадянин представлений за кордоном. Зараз понад 13,3 млн європейців, які користуються своїм правом на проживання в країнах ЄС. Наприклад, 9 з 10 європейських громадян зараз знайомі з терміном «громадянин Європейського Союзу», що представляє найбільшу кількість за всю історію існування цього терміну. Крім того, явка на останніх європейських виборах була найвищою за останні два десятиліття, головним чином завдяки молодим виборцям і виборцям, які голосують вперше. Гендерний розрив у голосуванні та у складі Європейського парламенту також

зменшився, підтримка вільного пересування є найвищою за останні 12 років.

Активне громадянство в Європі з'явилося як потужний соціальний рух включаючи боротьбу з таких питань, як зміна клімату, економіка та оподаткування, расизм та рівність. Ці рухи часто поєднували вуличні протести з онлайн-активізмом, успішно долаючи географічні та мовні кордони, щоб створити загальноєвропейську і навіть глобальну синергію. Якщо коли-небудь виникали сумніви, що європейські громадяни втрачають політичну активність, то останні роки показали, що європейці як ніколи прагнуть, щоб їхні голоси почули, що необхідно формувати суспільство, в якому вони живуть (Damrongpanit, 2019b).

Останні проблеми також були складними, особливо криза COVID-19 показала, наскільки сильно європейці почали поклатися на вільне пересування та залежати від нього з економічних та особистих причин. У першій половині 2020 року тисячі європейців опинилися за кордоном через обмеження на поїздки, введені після спалаху COVID-19, що призвело до безпрецедентних скоординованих зусиль ЄС та держав-членів, які безпечно доставили додому понад 600 000 громадян. У той час як Європа впоралася з проблемою порятунку своїх громадян за кордоном, виникли питання щодо об'єднання ресурсів ЄС у країнах, які мають бути більш упорядкованими, для чого потрібно зробити допомогу громадянам більш гнучкою. Під час пандемії, а також європейських виборів європейці стали мішенню дезінформації в Інтернеті, що поставило під загрозу основні вимоги їхньої демократичної участі в суспільному житті та свідомого вибору. 1 листопада 1993 року громадяни всіх держав-членів отримали новий правовий статус як «громадяни Європейського Союзу». Економічне «європейське співтовариство» було замінено політичним «Європейським Союзом». Відтоді офіційні права відносно того, щоб голос окремого громадянина був почутим, систематично посилювалися найбільш потужно завдяки запровадженню Європейської громадянської ініціативи (ЄГІ) у 2012 році.

Цей інструмент був додатково оновлений у 2020 році, що створило кращі можливості, щоб окремий голос був почутим. Перш ніж діяти, необхідно дізнатися про свої права та обов'язки. Громадянин має право точно знати, що відбувається в Європейському Союзі, він може запитувати та отримувати інформацію практично про все, що робиться в ЄС. Громадянин має законне право

«доступу до документів» усіх інституцій ЄС, яке закріплено у Хартії основних прав Європейського Союзу (стаття 42) та Договорі про функціонування Європейського Союзу (стаття 15). Служба Europe Direct відповість на ваші запитання про ЄС рідною мовою та отримати відповідь протягом трьох робочих днів. Послуга включає безкоштовну поштову доставку (певних) видань ЄС. Громадянин може зателефонувати на безкоштовний телефон Europe Direct з будь-якої точки ЄС. Рідне місто, мабуть, є найважливішим місцем, коли йдеться про активну громадянську позицію та демократію участі. Незважаючи на те, що муніципалітет може бути найнижчим рівнем державної влади, саме в ньому вирішуються такі важливі питання, як поведження з відходами, місцева інфраструктура, початкова освіта, соціальні послуги. Більше того, місцевий рівень тісно переплітається з законодавчими рівнями на національному та європейському рівнях і відіграє ключову роль у впровадженні різних законів. У Європейському Союзі існує майже 100 000 місцевих демократій, багато з яких відповідають за значну частку загального збору податків і застосовують різні види прав на участь своїх громадян, включаючи непрямі (через політичні партії та місцеві парламенти), прямі (ініціативи), референдуми (Hung, 2012).

Європейське святкування XVI Європейського дня прав пацієнтів (EPRD) було організовано мережею Active Citizenship Network (ACN) у традиційному форматі великої багатосторонньої конференції, присвяченої ролі, яку відіграють ключові особи в процесі прийняття рішень щодо пріоритети здоров'я. Конференція з майбутнього Європи (CoFoE) представляла унікальну і сучасну можливість для європейських громадян обговорити виклики та пріоритети Європи. Європейський парламент, Рада та Європейська комісія зобов'язалися слухати європейців і виконувати в межах своєї компетенції рекомендації громадян. Офіційно, розпочата в День Європи 9 травня 2021 року конференція, надала рекомендації щодо майбутнього Європи. За цей час було проведено ряд консультацій по всьому континенту, спрямованих на збір ідей щодо реформування ЄС від європейських громадян. Цілі, принципи, управління та методологія конференції були викладені у Спільній декларації 10 березня 2021 року, підписаних головами Європейського парламенту, Європейської комісії та Ради (Noula, 2019).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття

Для нас новітньою є проблема активного відповідального громадянства, що сформувалася у європейських програмах та форматі. Активне громадянство означає, що люди беруть участь у своїх місцевих громадах та демократії на всіх рівнях, від маленьких міст до міст загальнонаціональної діяльності. Воно може бути настільки ж невеликим, або настільки масштабним як один із найважливіших кроків до здорового та соціально-відповідального суспільства, що особливо проявляється у нових демократіях, заснованих на діяльності, відповідальності та демократичних цінностях, що сприяє активізації активного громадянства. Активне відповідальне громадянство – це поєднання знань, ставлення, навичок та дій, які мають на меті сприяти розбудові та підтримці демократичного суспільства, включаючи демократичну співпрацю чи волонтерство, яке ґрунтується на прийнятті прав людини та верховенства права, включаючи різноманітність, що охоплює громаду. Освіта, спрямована на отримання знань, розвиток і практикування громадянських навичок, відбувається на всіх рівнях спільного соціального життя. Освіта відіграє при цьому важливу роль у формуванні цінностей активного громадянства, яке відіграє вирішальну роль у цьому контексті, щоб дозволити громадянам шукати реальні шляхи вирішення проблем. Активний громадянин – це той, хто бере участь у громаді: у Данії активна громадянська позиція є частиною навчальної програми данської педагогічної освіти; у Канаді є курс активного громадянства, який проводиться у коледжі Mohawk у Гамільтоні, Онтаріо, який проводиться для всіх студентів коледжу. Громадянська освіта заохочує громаду до активної участі у житті суспільства, культивує громадянське виховання, яке викладають у школах, що сприяє залученню учнів громадянських обов'язків (Stokke, 2017).

Мета та формування цілей статті (постановка завдання)

Мета дослідження – концептуалізація активного відповідального громадянства для розвитку демократії у контексті соціально-філософського дискурсу. Завдання дослідження: 1) проаналізувати сутність поняття «європейське активне відповідальне громадянство» як умову залучення європейських громадян до суспільного життя; 2) з'ясувати громадянську освіту як основу

створення цивілізованого громадянського суспільства; 3) розкрити концепцію громадянства як основи діалогоцентризму.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів

1. Сутність поняття «європейське активне відповідальне громадянство» як умова залучення європейських громадян до суспільного життя

Європейське активне відповідальне громадянство – це не абстрактна ідея, а концепція залучення громадян до суспільного життя та численних проєктів, у які вони вклали свої емоції, досвід та інтелектуальний потенціал. Інститути Європейського Союзу свідчать, що, з однієї сторони, можна якнайкраще використати потенціал, який пропонує об'єднана Європа, з яким стикається разом зі своїми традиціями, звичаями, поглядами (Agbaria, & Katz-Pade, 2016). З іншої сторони, виклики, з якими стикається сьогодні сучасний світ показують, що у єдності сила, яка допомагає народу бути згуртованим, попри обставини – розмовляти один з одним і поважати іншого, приймати участь у представницьких органах демократії. Тому слід розвивати концепцію активного відповідального громадянства, яка вносить позитивний внесок у життя своїх громадян, розвиток європейських цінностей, які відстоює ЄС, таких як свобода вираження поглядів, повага, права людини, рівність, толерантність, верховенство права, солідарність, боротьба з расизмом і ксенофобією (Ahmad, 2017).

Європейський Союз – це демократичне суспільство, яке підтримується участю європейських громадян у політичному процесі, слугує реалізацією можливостей, які він надає народу для реалізації своїх прав і захисту своїх цінностей. Як знак прагнення інституцій ЄС розвивати концепцію активного відповідального громадянства, слугує ідея про те, що громадяни ЄС можуть отримати відчутну користь від прав Європейського Союзу, розділяючи політику та програми, що існують у практичній, соціальній та політичній філософії, соціальній філософії права та теорії природного права. Це буде стимулювати і посилити громадянську та демократичну участь громадян Європейського Союзу, зокрема у громадських форумах Союзу політики та виборів до Європейського парламенту (Altikulaş, 2016).

В основі поняття «активного відповідального громадянства» для розвитку демократії – концепт «Європа для громадян», який втілює європейську ідею в життя. З моменту свого заснування у 2007 році Європа для громадян забезпечує діалог влади й громадянського суспільства, політичних партій, влади і бізнесу, наукових експертів та громадських організацій, громадян між собою. Європа для громадян відкрита для всіх зацікавлених сторін, наприклад, неурядових організацій та місцевих влад, що пропагують європейське активне відповідальне громадянство, що є ознакою динамічного громадянського суспільства, прихильності громадян до європейської інтеграції та подолання проблем кризи інституцій «представницької демократії» (Bech, Borevi, & Mouritsen, 2017).

Зважаючи на те, що представницька демократія стикається з багатьма проблемами, необхідно розробити освітні програми для покращення таких компетенцій, як співпраця та комунікація, підвищення критичності та розвиток критичного мислення, формування толерантності, відкритості до різноманітності. Для того, щоб забезпечити майбутнє суспільства, освіта повинна включати курси з громадянської освіти як основи створення цивілізованого громадянського суспільства та включати молоде покоління до її програм. З огляду на множинність поняття громадянства, його специфічне використання в текстах європейської політики передбачає певний нормативний вибір, пов'язаний з тим, що вважається «позитивним» чи «хорошим» громадянством. Щоб обговорити ці нормативні рішення, ми враховуємо відмінність між національними моделями та постнаціональними концепціями громадянства. Основні класичні, національні моделі громадянства можна узагальнити як (політичний) лібералізм, комунітаризм та (нео)республіканізм. Хоча ці теоретичні традиції громадянства та багато варіацій між ними надають певні загальні характеристики «хорошому» громадянству на національному (державному) рівні, а концепції наднаціонального, космополітичного чи глобального громадянства розглядають громадянство через нові (глобальні) умови громадянства, які виходять за межі національного (Boontinand, & Petcharameesree, 2018).

2. Громадянська освіта як основа створення цивілізованого громадянського суспільства

Громадянська освіта – це освіта, яка надає базові знання, необхідні для створення постійного

потоків нових громадян, які беруть участь у створенні цивілізованого суспільства. Для деяких студентів громадянська освіта є основою формування прав і обов'язків громадян, вона знайомить з основами громадянського життя, його законами. Наприклад, іммігранти, які сподіваються стати легальними громадянами, повинні дізнатися про політику, історію та урядову структуру країни, в якій вони сподіваються жити. Студенти, які вже є громадянами, часто знають мало про свою країну у порівнянні з тими, хто сподівається переїхати туди. З огляду на це, урок громадянства підкреслить тип освіти, який зазвичай надається місцевим жителям у шкільних системах, буде звертатися до офіційних державних джерел інформації. У державних шкільних системах доступно кілька типів громадянської освіти, призначених для забезпечення базової основи громадянських знань, що представляють собою мінімум, який може знадобитися для участі у житті суспільства. У міру просування учнів у школі складність громадянського виховання та рівень практичного досвіду можуть пропорційно зростати (Damrongranit, 2019a). Громадянська освіта має починатися з самого раннього віку і продовжуватися у дорослому віці як процес навчання протягом усього життя. Тема громадянського виховання та формування демократичного громадянства у школах піднялася на вершину освітньої політики в Європі за останні три десятиліття. Однак це зростання уваги супроводжується очевидною відсутністю уваги до конкретного способу, яким громадянство, освіта та передбачуваний зв'язок між ними наразі концептуалізуються у контексті цієї політики. Домінуючі в даний час поняття громадянської освіти зосереджуються навколо концепції громадянства як компетентності, що ілюструє певне припущення про еквівалентність між громадянством і формальною освітою у школах, без подальшого розширення цього припущення. За допомогою критичного перечитування ключових текстів європейської освітньої політики, що стосуються громадянської освіти, та використання ними ключових концепцій громадянства та освіти, наш аналіз показує, як компетентнісний підхід до громадянської освіти в європейській освітній політиці тягне за собою напруженість, тому не відповідає емансипації молодих людей у Європі, щоб стати автономними, заангажованими та критичними демократичними громадянами (Damrongranit, 2019b).

Громадянській освіті (ГО) у школах приділяється підвищена увага, вона набула пріоритетного статусу у програмах освітньої політики в Європі протягом останніх трьох десятиліть. Протягом усієї західної історії школа завжди вважалася одним з основних контекстів, де молоді люди вчаться ставати громадянами. *European Educational Research Journal* сприяє аналізу європейського громадянства, здійснюваного інституціями Європейського Союзу (ЄС) та Радою Європи, які поставили ГО у школах на перше місце в освітніх програмах. Часто ці заклики до ГО посилюються на певний сенс і дискурс кризи, виявляючи основні соціальні та політичні загрози безпеці, стабільності та зростанню демократичних суспільств на місцевому, національному та європейському рівнях. ГО рекламується як ключовий внесок у «побудову» Європи шляхом захисту та просування фундаментальних демократичних цінностей та соціальної згуртованості в Європі. Однак ця будівельна метафора ГО також поширюється на економічну мету, щоб зробити Європу/найсильнішим(най) конкурентом у світовій економіці знань. У цьому контексті РЄ представлено рішення як соціальних, так і економічних проблем, демонструючи переконання політиків у тому, що стабільність європейського демократичного суспільства значною мірою залежать від громадянської участі та спроможності європейських громадян, які потребують такої освіти. Громадянство у цьому контексті все частіше розглядаються з точки зору розвитку громадянських компетенцій молодих людей: знання, навички та ставлення, цінності та вподобання. Громадянство та ГО як «засіб» для отримання громадянства не розглядаються (тільки) як статус, а й як компетенція чи навіть стиль життя. Цей стиль життя складається переважно з особливого ставлення до навчання, що тягне за собою набуття численних компетенцій (Dekker, 2019).

Цей підхід до освіти, заснований на компетентності, зосереджується на спільних «освітніх здібностях» для розвитку відповідальної громадянської позиції у молодих європейців, оскільки держави вкладатимуть більше ресурсів у форму (освіти) і вони можуть найбільше впливати та фінансувати освіту (Рада Європи, 2010). Точніше, обов'язкове шкільне навчання та школи є вирішальною частиною у створенні активного відповідального громадянства поруч із сім'єю та громадянським суспільством. Громадянство пропагується як частина стратегії гармонізації

освітніх результатів зі стандартизацією та вимогами ринку праці на рівні ЄС, яка спочатку, здається, була в основному орієнтована на вищу освіту, але поступово проникла в шкільну освіту. Громадянство тісно пов'язане зі шкільною освітою, яка озброює молодих людей необхідним «набором інструментів» компетенцій і, таким чином, регулює доступ до громадянства у сучасному світі. Крім того, існуючі критичні дослідження часто зосереджуються на контексті вищої освіти (Capers, 2018).

Ми вважаємо, що потрібне подальше дослідження ролі компетентісного підходу до вивчення та аналізу громадянства та освіти. Дискусія щодо концепцій і моделей громадянства у політичній теорії має довгу історію та постійно розвивається, при цьому різні концептуалізації та програми громадянства співіснують, конкурують та впливають одна на одну. Сьогодні консенсус полягає у тому, що громадянство є плинним, складним і багатшаровим поняттям, яке може означати багато різних речей для різних людей у різних контекстах. Дотримуючись вищезгаданого, загальноприйнятого переконання, що більш шкільна освіта (автоматично) розширює та покращує громадянство, або «символічну еквівалентність», доречно поставити питання «що таке громадянство?» (Eder, 2017).

Що стосується конкретно європейського громадянства, то стверджується, що його специфічний характер як додаткового громадянства, залежить від переважно регулятивного характеру правління та політики на рівні ЄС, змушує його виходити за рамки традиційних національних моделей, яке не в змозі встановити однакові міцні зв'язки між окремими громадянами та їх державою, яка присвоює громадянство. Замість того, щоб чіплятися за традиційні національні моделі громадянства, вчені розрізняють різні виміри громадянства, що стосується роздумів про його специфіку у сучасній європейській політиці: рівний статус, права та обов'язки, політична участь і голос громадян, ідентичності та приналежності тощо. У відповідності з цими вимірами визначаються виміри громадянства як статус, ідентичність, чесноти та активність (Ibrahimoglu, 2018).

Громадянство як статус або юридичне громадянство ототожнюється з (формальним, юридичним) членством у національній державі, все частіше в наднаціональних політичних утвореннях, таких як ЄС, що супроводжується певним набором прав та обов'язків. Громадянство як ідентичність

стосується питань належності та сенсу, відчуття членства в спільноті. Ця ідентичність ґрунтується на таких факторах, як спільна історія, мова, релігія, цінності, традиції та культура. Громадянство як громадянські чесноти охоплює цінності, ставлення до поведінки, якої очікують від «хороших» громадян. Громадянство як діяльність стосується стану громадян у дії чи владі, їхньої готовності ставити складні запитання та впевненості у власних і колективних можливостях людей, впливати на зміни шляхом протистояння владним структурам. Держава має справу з громадянами як соціальними акторами у конкретних, опосередкованих владою, відносинах і владних структурах: дії громадян завжди відбуваються у взаємодії автономії та домінування, звільнення чи зрівняння та контролю сил, можливостей та меж, але завжди залишаючи людям можливість і владу встановлювати зміни (Hammett, 2018).

Що таке освіта та її відношення до громадянства? Освіта відбувається в конкретному контексті шкіл, яка відіграє подвійну роль у тому, що вона сприяє формуванню громадянства. Школи мають функціонувати одночасно як постачальники політичної інформації, пізнання, спроможності, ресурсів, кваліфікації та людського капіталу, участі у системі шкільної освіти. Очікується, що у студентів будуть формуватися цінності, ставлення та поведінка, які очікуються від «хороших» громадян у їхній спільноті. Так, Бієста при формуванні розрізняє кваліфікацію, соціалізацію і суб'єктифікацію, яка, залежно від контексту функціонує як описова аналітична схема, що приписує однакову освітню цінність, проте передбачає нормативну відмінність, надавши їй статус сутнісної характеристики освіти. Ця потрібна структура базується на багатьох філософських і педагогічних ідеях, які представляють, що належне виховання та освіта ніколи не повинні обмежуватися формами навчання, які сприяють лише відтворенню існуючих соціально-політичних порядків, або адаптації чи включенню індивідів у спільноту (Kuang, & Kennedy, 2018).

Ця концепція дотримується ідеї, що в демократичних суспільствах цілі освіти можуть (і повинні) підтримувати існуюче суспільство, допомагати створювати критично налаштованих громадян, які прагнуть до змін. Громадянська освіта на європейському рівні вважається надзвичайно важливою для побудови Європи, допомагаючи молодим людям стати активними, заангажованими, інформованими та відповідальними

громадянами. Тому освітні проекти охоплюють наднаціональні, космополітичні та глобальні концепції громадянства, численні, багаторівневі та мінливі джерела ідентичності та громадянства. Дискурси громадянства, так і пов'язані (освітні) проекти є узгодженими, послідовними чи статичними (Lefrançois, Ethier, & Cambron-Prémont, 2017).

3. Дискусійні моменти концепції громадянства як основи діалогоцентризму

Поняття активного громадянства зміщує акцент із «голосоцентризму» у бік «діалогоцентризму», так як тепер сам факт прийняття рішення змістився від виборчої скриньки у бік дискусійного майданчика, де відбувається головне громадянське дійство. Публічність збільшує активність громадянського суспільства, громадянська участь, легітимує владу, так люди набагато охочіше співпрацюють із тією владою, яку підтримали, ніж ті, хто просто механічно за неї проголосували. Активне громадянство – це його солідаризація з громадянським суспільством, тому що люди, психологічно пов'язані своєю громадянською діяльністю, а це вирощує взаємну емпатію та взаєморозуміння громадян (Nieuwelink, Ten Dam, & Dekker, 2019).

Обговорення прийнятих рішень може пом'якшити непримиренність деяких полярних позицій, оскільки останні найчастіше засновані на недостатній поінформованості, неправильному трактуванні, непорозумінні питання вдається компенсувати за допомогою публічної дискусії. Постає питання: за якими критеріями оцінювати інституційну активність громадянських асоціацій, які заходи має вживати суспільство при виникненні небезпеки опуститися нижче цього порога, і хто конкретно вправі вживати цих заходів у разі настання громадянської апатії та відходу суспільства на «синдром громадянської приватності» (Li, & Tan, 2017). Відповіді на ці питання дуже складні, теоретики громадянського суспільства тільки починають звертатися до них, у деяких політичних системах виходить, що та чи інша проблема вирішується досвідченим шляхом, просто за допомогою інституціоналізації соціальної практики, що стихійно складається. В інших політичних культурах такі політичні практики, навіть штучно впроваджені у вигляді опрацьованих проектів, залишаються чужорідними суспільній політичній свідомості та не приживаються. Усередині нього також можна виділити, щонай-

менше, два напрямки. Перший напрямок – громадянський «перфекціонізм» – мотивує людей на громадянську участь тим, що ті політичні клопоти, які їм доводиться робити через винагороду, дар, унікальну і високу людину можливість брати участь у житті суспільства. Це розуміння громадянства та цивільних обов'язків веде свою традицію від Аристотеля, який саме так уявляв цінність громадянської участі, який вважав, що політичне життя є набагато ціннішим і привабливішим, ніж приватні сімейні радощі або професійне зростання (Reichert, 2017). Тому громадянство повинна бути в пріоритеті, оскільки нездатність з якоїсь причини до політичної участі робить людину неповноцінною та нереалізованою. Ця очевидна для Аристотеля максима є більш ніж спірним твердженням для більшості сучасних громадян, для яких свобода – це щось невід'ємне, дане ним від народження, а не те, що слід завойовувати та підтверджувати постійним громадянським та політичним прагненням. Ця різниця в установці розуміння свободи закладає різницю у розумінні того, як виглядає «гідне» життя (Russell, & Quaynor, 2017).

У сучасності громадянська участь сприймається людьми як необхідний обов'язок, виконання якого гарантує повагу та невтручання держави у її приватні інтереси та приватне життя. Це вихідне становище, що встановлює ставлення кореляції між політикою та приватним життям, які поділяє більшість людей усіх політичних поглядів, будь то ліві, праві, ліберали тощо. від втручання у приватне життя. констатація того, що люди – це громадські тварини та консолідується тому, що інакше не можуть існувати. Це, як вважає Х. Арндт, твердження те, що приватне життя – це суто біологічне, необхідне природи обмеження соціального життя. Політичне життя являє собою найвищу форму людського буття, яка вища і за приватну життєдіяльність, і життя громадянського суспільства (Stokke, 2017). Аристотелівський напрямок громадянського республіканізму – це спроба протиставити цінностям лібералізму політику як найвищу форму соціального життя. Проте сучасне поняття громадянства вже дуже потіснене ліберальними цінностями, серед яких сім'я (приватність, цінна в динамічному суспільстві), добробут (який має високу цінність у суспільстві споживання), чесність праці (який греки взагалі не цінували). Представники цього напрямку вважають, що громадяни, які

обирають приватну сферу, знецінюють, збіднюють своє життя, оскільки сама політична участь розглядається як благо (Terchek, & Moore, 2000). Другий напрямок виходить з того, що демократична громадянська участь все ж таки є тягарем для більшості громадян. Однак у них є важливі інструментальні причини для того, щоб цей тягар не складати з себе. Ця участь, пов'язана з втратою особистого, є своєрідною жертвою на користь того, щоб у суспільстві підтримувалися справедливі інститути, щоб демократія не виродилася в тиранію чи націоналізм, а не через те, що політичне життя має власну цінність для її учасників.

Як стверджує Дж. Ролз, існує фундаментальна різниця між громадянством, пропонованим ліберальним егалітаризмом і тим, як розуміють громадянство представники «громадянського гуманізму» (або аристотелівського перфекціонізму), оскільки громадянські гуманісти відстоюють громадянські чесноти на основі конкретної концепції гідного життя, а не на підставі справедливості. В рамках ліберального трактування громадянство не має якоїсь первісної цінності, що стоїть поряд з цінностями людського життя, свободи та справедливості. За різними людьми ліберали визнають право різного ставлення до громадянства та поважають різні форми політичної участі. Ліберали, виводячи громадянство з категорії абсолютної цінності, цим переміщують їх у область критеріїв розумності і справедливості. Кожен громадянин повинен раціонально оцінювати свої здібності та робити свій посильний внесок у підтримку справедливих інститутів (Woroku, 2018).

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі

Концепт «активне відповідальне громадянство» має стати головною інституцією, точніше, метаінституцією розв'язання проблем у Європейському союзі. Суспільство не тільки за ідеєю, а й соціально-соціально-онтологічною

природою включається у планетарну цивілізацію, щоб долати сучасні виклики й загрози, що постають у вигляді глобальних проблем та потребують інституцій спільної відповідальності, складниками якої є діалог, діалог культур, народів, етносів, націй і держав».

Інструментальна турбота про розвиток і підтримку громадянства та громадянських якостей – нормальне прагнення будь-якого політичного режиму, тільки кожен з них розвиває та зміцнює саме ті якості, які йому необхідні для підтримання справедливості (норми, яка проголошується цим режимом) та стабільності інститутів. Складність полягає в тому, що не тільки розуміння громадянства, але і його конкретне втілення багато в чому залежить від того, як у даному суспільстві розвинені політичні та взагалі будь-які соціальні інститути, яким набором цінностей оперує це суспільство, як у ньому розуміється та реалізується принцип політичної справедливості.

Роль шкіл у сприянні громадянству ніколи не ставиться під сумнів, але вважають, що специфічні підходи, навчальні плани та програми потребують постійних змін та еволюції. В останні роки переважна увага приділялася «навчанням на практиці або досвіду» через демократичне управління школою та створення демократичного шкільного клімату. З огляду на те, що освітні ініціативи на європейському рівні дійсно можуть розглядатися як такі, що все більше спрямовують та впливають на формування національної політики щодо європейських політико-економічних цілей. Тема європейського громадянства в основному пов'язана з ЄС, оскільки це новий «рівень» членства в громаді, який був покликаний Маастрихтським договором.

До перспектив подальших розвідок у цьому напрямі відноситься тема активного відповідального громадянства з точки зору соціальної філософії права.

Список використаних джерел

- Hung, R. (2012). Being human or being a citizen? Rethinking human rights and citizenship education in the light of Agamben and Merleau-Ponty. *Cambridge Journal of Education*, 42(1), 37–51.
- Noula, I. (2019). *Digital citizenship: Citizenship with a twist?* Media@LSE Working Paper Series. London, United Kingdom : London School of Economics and Political Science.
- Stokke, K. (2017). Politics of citizenship: Towards an analytical framework. *Norsk Geografisk Tidsskrift*, 71(4), 193–207.
- Agbaria, A. K., & Katz-Pade, R. (2016). Human rights education in Israel: Four types of good citizenship. *Journal of Social Science Education*, 15(2), 96–107. DOI: <https://doi.org/10.4119/UNIBI/jsse-v15-i2-1455>

- Ahmad, I. (2017). Political science and the good citizen: The genealogy of traditionalist paradigm of citizenship education in the American school curriculum. *Journal of Social Science Education, 16*(4), 38–48. DOI: <https://doi.org/10.4119/UNIBI/jsse-v16-i4-1581>
- Altikulaç, A. (2016). Patriotism and global citizenship as values: A research on social studies teacher candidates. *Journal of Education and Practice, 7*(36), 26–33.
- Bech, E. C., Borevi, K., & Mouritsen, P. (2017). A 'civic turn' in Scandinavian family migration policies? Comparing Denmark, Norway and Sweden. *Comparative Migration Studies, 5*(1), 7.
- Boontinand, V., & Petcharamesree, S. (2018). Civic/citizenship learning and the challenges for democracy in Thailand. *Education, Citizenship and Social Justice, 13*(1), 36–50.
- Capers, I. B. (2018). Criminal procedure and the good citizen. *Columbia Law Review, 118*(2), 653–712. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004>
- Damrongpanit, S. (2019a). Factors affecting self-discipline as good citizens for the undergraduates of Chiang Mai University in Thailand: A multilevel path analysis. *Universal Journal of Educational Research, 7*(2), 347–355. DOI: <https://doi.org/10.13189/ujer.2019.070206>
- Damrongpanit, S. (2019b). Factor structure and measurement invariance of the self-discipline model using the different-length questionnaires: Application of multiple matrix sampling. *Universal Journal of Educational Research, 7*(1), 133–145. DOI: <https://doi.org/10.13189/ujer.2019.070118>
- Dekker, P. (2019). From pillarized active membership to populist active citizenship: The Dutch do democracy. *Voluntas, 30*(1), 74–85. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11266-018-00058-4>.
- Eder, A. (2017). Cross-country variation in people's attitudes toward citizens' rights and obligations: A descriptive overview based on data from the ISSP Citizenship Module 2014. *International Journal of Sociology, 47*(1), 10–25. DOI: <https://doi.org/10.1080/00207659.2017.1265309>
- Hammett, D. (2018). Engaging citizens, depoliticizing society? Training citizens as agents for good governance. *Geografiska Annaler, Series B: Human Geography, 100*(2), 64–80. DOI: <https://doi.org/10.1080/04353684.2018.1433961>
- Ibrahimoglu, Z. (2018). Who are good and bad citizens? A story-based study with seventh graders. *Innovation: The European Journal of Social Science Research, 0*(0), 1–14. DOI: <https://doi.org/10.1080/13511610.2018.1523709>
- Kuang, X., & Kennedy, K. J. (2018). Alienated and disaffected students: Exploring the civic capacity of 'Outsiders' in Asian societies. *Asia Pacific Education Review, 19*(1), 111–135. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12564-018-9520-2>
- Lefrançois, D., Ethier, M.-A., & Cambron-Prémont, A. (2017). Making "good" or "critical" citizens: From social justice to financial literacy in the Québec Education Program. *Journal of Social Science Education, 16*(4), 84–96. DOI: <https://doi.org/10.4119/UNIBI/jsse-v16-i4-1698>
- Li, H., & Tan, C. (2017). Chinese teachers' perceptions of the 'good citizen': A personally-responsible citizen. *Journal of Moral Education, 46*(1), 34–45. DOI: <https://doi.org/10.1080/03057240.2016.1277341>
- Nieuwelink, H., Ten Dam, G., & Dekker, P. (2019). Adolescent citizenship and educational track: a qualitative study on the development of views on the common good. *Research Papers in Education, 34*(3), 373–388. DOI: <https://doi.org/10.1080/02671522.2018.1452958>
- Reichert, F. (2017). Young adults' conceptions of 'good' citizenship behaviours: A latent class analysis. *Journal of Civil Society, 13*(1), 90–110. URL: <https://doi.org/10.1080/17448689.2016.1270959>
- Russell, S. G., & Quaynor, L. (2017). Constructing citizenship in post-conflict contexts: The cases of Liberia and Rwanda. *Globalisation, Societies and Education, 15*(2), 248–270. DOI: <https://doi.org/10.1080/14767724.2016.1195723>
- Stokke, K. (2017). Politics of citizenship: Towards an analytical framework. *Norsk Geografisk Tidsskrift, 71*(4), 193–207. DOI: <https://doi.org/10.1080/00291951.2017.1369454>
- Terchek, R. J., & Moore, D. K. (2000). Recovering the political Aristotle: A critical response to Smith. *American Political Science Review, 94*(4), 905–911. DOI: <https://doi.org/10.2307/2586215>
- Worku, M. Y. (2018). Perception of Ethiopian students and educators on the responsibility for good citizenship. *Journal of International Social Studies, 8*(2), 103–120.

VORONKOVA, VALENTYNA – Doctor of Philosophy (D.Sc.), Professor,
Academician of the Academy of Higher Education of Ukraine,
Head of the Department of Management of Organizations and Project Management,
Engineering educational and scientific Institute named
after Y.M. Potebnya of Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)
E-mail: valentinavoronkova236@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0719-1546>

KYVLIUK, OLGA – Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Head of the Department of Philosophy, Foreign Languages and Social Sciences and Humanities,
Kyiv Institute of Intellectual Property and Law
of the National University “Odesa Law Academy” (Kyiv, Ukraine)
E-mail: panyolga@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7900-9299>

THE CONCEPT OF ACTIVE RESPONSIBLE CITIZENSHIP FOR THE DEVELOPMENT OF DEMOCRACY AND CIVIL SOCIETY

Abstract

The relevance of the concept of active responsible community for the development of democracy in the fact that, the current European climate and the new Lisbon Strategy put social inclusiveness at the center of European policy, with active responsible community as a best practice of active centrism at its core. In the context of this research it is relevant to identify the indicators of active community, which is an inseparable part of the civic society. Active responsible community is a concept of the European development strategy, which cultivates the values of representative democracy and civil society. Active responsible community means active participation of the citizen as a subject of the democratic process in accordance with the legislation of the nation, its legal, political, democratic, ecological principles. It is based on a legal, social, democratic basis, and its philosophy is shared by community groups, organizations, and educational institutions that cultivate community education, that the citizens become active subjects of society, become involved in community propaganda and protest, and work towards changes in their communities. The subject of the research is active and responsible community involvement for the development of democracy. The goal of the research is to conceptualize active responsible community for the development of democracy in the context of socio-philosophical discourse. Objectives of the study: 1) to analyze the essence of the concept of “European active responsible community” as a condition for the inclusion of citizens in public life; 2) to examine community education as the basis for creating a civilized community society; 3) to reveal the concept of community as the basis of political-centrism. Research methodology: general philosophical methods – analysis and synthesis, generalization, historical and logical, comparisons, cross-cultural analysis, systematic and axiological methods. Results of the research. The socio-philosophical analysis of the study of this problem contributed to the study of the concept of active responsible community in the European format and the values of active citizenship, so that people feel themselves as a subject of the community society. The practical importance of this problem in the formation of a healthy, fair society and a strong state, which is guided by the principles of socially responsible management.

Keywords: active responsible citizenship, democracy, civil society, socially responsible management.

© The Author(s) 2022
This is an open access article under
the Creative Commons CC BY license

Received date 03.03.2022
Accepted date 01.04.2022
Published date 03.04.2022

How to cite: Воронкова В. Г., Кивлюк О. П. Концепція активного відповідального громадянства для розвитку демократії та громадянського суспільства. Humanities studies: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporozhzhia : Publishing house “Helvetica”, 2022. 11 (88). P. 110–119.
doi: <https://doi.org/10.26661/hst-2022-11-88-11>